

SZÁSZ ANNA

Az ESZTER-program

Hálót és nem halat. Az ősi kínai mondás a társadalmi rehabilitáció alap gondolatát, az emberi méltóság megőrzésének vágyát és szándékát fejezi ki. Nevezetesen azt, hogy a segítségre szorulóknak munkából szerzett jövedelemből, ne pedig segélyből tartsák fent magukat. Ezt az alapelveket a jelenkori Magyarországon nem egyszerű a gyakorlatba átültetni. Az ESZTER-program egyike a sikeres kísérleteknek.

A program ötlete Talyigás Katalin, a Magyarországi Zsidó Segély Alapítvány főtitkárának egy kaliforniai élményéből született meg.

Az élmény alapjául szolgáló, jellegzetesen amerikai történet főszereplője egy ottani orvosnő, onkológus, aki megbetegedett rákban, és valamennyi női szervét megműtötték. Elhatározta, ha túléli, minden tőle telhetőt megtesz a hasonló betegségben szenvedőkért. Rádöbbsent arra, hogy milyen komoly szerepük van a lelki tényezőknél a gyógyulásban. Gyerekkorában a nagymamától kapott egy közismert kaliforniai mesefiguráról mintázott babát. Ragady Ann, így nevezik a mesefigurát, a fiú párja pedig Andy. Ha az egykori kislánynak bána volt, a lánybabának panaszkodott el. Ez az élmény munkált benne, amikor gyógyulása után ő és a férje – jó nevű sebész – beöltöztek Ann-nek és Andynek, és eljártak kórházakba, rákos gyerekeket felvidítani.

Egy ilyen gesztus a mi szemünkben, tekintélyelvű neveltetésünk-nél fogva, bizonyára enyhén infantilnak és kissé nevetségesnek tűnik. Játsszunk el a gondolattal: vajon elképzelhető-e, hogy nálunk egy orvos házaspár, különösen, ha már nem is fiatal, beteg gyerekek kedvéért bohóckodásra adja a fejét?¹

Kaliforniában a házaspár fellépésének sikere volt, és a gyerekek követelték az élő helyett az igazit is: a babából készült babát. A doktornő ezen felbuzdulva megszervezt egy olyan, teljes vertikumból álló rehabilitációs programot, amelyben megvalósulhatott az önmagukon és a másokon segítség gondolata. Létrehozott egy műhelyt, ahol

¹ Orvosok valóban nem, de színészek nálunk is járnak vidám műsorokkal egyes gyermek kórházakban (a szerkesztő megjegyzése).

a babákat rákbetegségből felépült asszonyok varrták. Egy másik, volt betegek közül álló csoport az anyagot gyűjtötte a babakészítéshez. Megszervezett és kiképzett egy harmadik csoportot, melynek tagjai a betegeket látogatták. Végül egy információs csoportot is szervezett, amely feltérképezte, hogy hol és mennyi látogatóra és ajándéku szánt babára van szükség.

1998-ban már háromezer (!) csoportjuk működött.

Talyigás Katalin ezt a programot kívánta a hazai körülmények között, egy speciális helyzetű népesség számára megvalósítani.

A Magyarországi Zsidó Segély Alapítványt (MAZSA) 1991-ben hozta létre az amerikai Joint, azzal a céllal, hogy a holokauszt már idős túlélőinek segítséget nyújtsanak, hogy legalább életük hátralévő részét élhessék le emberhez méltó módon.

Az alapítvány munkatársai működésük során szembekerültek azzal, hogy a holokauszt második-harmadik nemzedékében, a 40–60 évesek közt is sokan nélkülöznek, sok a beteg, a rokkant, a munkanélküli. Az amerikai példa arra sarkallta a MAZSA vezetőit, hogy segélyezés helyett munkalehetőséget teremtsenek azoknak, akik az alapítvány védőszárnyai alatt képesek is, akarnak is dolgozni.

Megjegyzendő: az alapvető célokon túl az amerikai és a magyar program között nem sok hasonlóságot találunk. Először is, mert más a célcsoport. Aztán pedig: Magyarországon mások a hagyományok, a lehetőségek és a körülmények. Annak, hogy magánemberek non-profit vállalkozásba kezdjenek, illetve hogy azt fenntartsák állami segítség nélkül, eleve gátat szab az, hogy nálunk még nincs egy megállapodott és jótékonyra szocializálódott vagyonos réteg. De valószínűleg még annak sem jöttek létre a feltételei, hogy jómódban élő polgártársaink- és társnőink pénzkereső munka helyett idejüket és energiájukat karitatív tevékenységre fordítsák. Végezetül a mi megszokott, kelet-közép-európai bürokráciánkban nyilván eltérő módon szabályozzák a non-profit szervezetek működését, mint az USA-ban, ahol több mint két évszázad alatt kialakult az öntevékenység-önszerveződés gyakorlata.

Mindenesetre tény: az ESZTER-program elindításához számos feltételt kellett teljesíteni.

Államilag támogatott rehabilitáció – és a szükséges plusz

A leendő foglalkoztatottakon kívül szükség volt helyiségre, meg kellett határozni a tevékenységi kört, és ami a legfontosabb: találni kellett egy célszervezetet, amelynek jogában áll *rehabilitációs* munkahelyeket fenntartani, azaz a megváltozott munkaképességűeknek munkát és munkabért adni.

A program tervezése és szervezése 1998-ban kezdődött, 1999. június 26-án megindult a munka a Fő utca 52. számú ház egyik, műhelynek berendezett lakásában, amelyet a hitközség hagyatékából vá-

sárolt meg és újíttatott fel. Nyolc-tíz asszony ült a varrógépek mögé, ezeket egy amerikai házaspár (Martha és George Rich) adományából vásárolták. Az asszonyok közül csak kevesen tudtak varrni, a többiek betanítását Gellért László végezte, textiles üzemmérnök, maga is rokkantnyugdíjas. Valójában ő szervezte munkahellyé, műhellyé a varrodát. Személye, működése nagy nyereséget jelentett az alapítványnak, halála pedig nagy veszteség volt. (Azoknak a napoknak az egyikén temették, amikor a program résztvevőivel az interjúkat készítettem.)

A legfontosabb feltételt is sikerült teljesíteni. A program kezdetekor kapcsolatba léptek Iszkra Zoltánné Ambrus Évával, a Megváltozott Munkaképességűek Szakszervezetének elnökével, aki viszont olyan gazdálkodó szervezetekkel tudott kapcsolatot teremteni, amelyek az érvényes jogszabályok alapján foglalkoztathatják az alapítvány pártfogoltjait.

Az eddigiekben tehát célszervezetekről írtam. Korábban valóban kijelölt célszervezetek foglalkoztatták a megváltozott munkaképességűeket, 1993 óta *azonos betegségben szenvedők* után bármely ilyen szervezet az államtól *azonos normatív támogatásban* részesült. Am 1998-ban, mint azt Iszkráné Ambrus Éva megfogalmazta, ezen a területen forradalmi változás következett be. A szóban forgó réteg foglalkoztatása ugyanis már nem a célszervezetek privilégiuma. Azóta bármely gazdálkodó szervezetnek jogában áll a foglalkoztatás, és megkaphatja az államtól a normatív támogatást, ha bizonyos kritériumoknak megfelel. (De csak gazdálkodó szervezetek, alapítványok nem.)

Ez a normatív támogatás biztosítja a foglalkoztatottaknak a minimálbért és annak járulékait. A kormány egyoldalú – és valószínűséggel igencsak megalapozott kritikával illetett – lépése, hogy 40 ezer forintra emelte a minimálbért, talán egyedül a megváltozott munkaképességűeknek kedvez, nem kis mértékben az ő jövedelmüket növeli.

„Ez az összeg azért már emberhez méltóbb. Már nem éhkopp” – mondja az 54 éves, 5 éve rokkantnyugdíjból élő András, aki ősz óta az alapítvány erzsébeti részlegében dolgozik.

Az eredeti ESZTER-program (Eszter nemcsak ama bizonyos bibliai történet hősnőjének neve, hanem betűszó: az Empátiát, Szeretetet, Támogatást, Esélyt és Reményt nyújtó csoport kezdőbetűiből) kiegészült ugyanis a Dávid-programmal.

Nem sokkal azután, hogy működni kezdett a varroda, kiderült, hogy az alapítványhoz forduló férfiak is igényelnék a foglalkoztatást, és a munkával megszerezhető jövedelmet.

Mindkét részlegnek Éva szerzett munkáltatót, az úgynevezett gesztorszervezetet, és munkát. A varrodában az Eszter- és Dávid-babákat készítették először, ezeket a Talyigás Katalin meghatározása szerint emblematikus figurákat, amelyeket ajándékba adtak idős, egyedülálló vagy fogyatékos gondozottjaiknak, ily módon is erősítve velük a kap-

csolatot. De ma már ebben a műhelyben sok egyéb is készül. Gyerekeknek állatfigurákat ábrázoló párnák, díspárnák folttechnikával, készítették pólókat, otthonkákat. A késztermék egy részét el tudják adni. Vásárra mennek vele, piacoznak; chánuká előtt a Goldmark-teremben volt bazár, ott szép forgalmat bonyolítottak le, 23 ezer forint volt a bevételük, a Bálint házban pedig az egész napos vásáron 70 ezer forint.

Ma a fiatal, harmincegynéhány éves Dóczi Vera a varroda szakmai irányítója, eredeti szakmája szerint kerámiakészítő és lakberendező, de dolgozott kézi-, gobelin- és szövött technikával készült szőnyegek restaurátoraként is. Varrni is megtanult. A lakás és belseje az, amihez ért, és amivel szívesen foglalkozik. Vannak ötletei, és úgy érzi, hogy itt meg is tudja valósítani azokat. A szakmai tevékenységen túl a program szociális célját is támogatja, át tudja érezni, milyen az, amikor valaki sérült, amikor hátrányos helyzetben van.

„Engem, amikor munkát kerestem, nagyon sokszor azért utasítottak el, mert már elmúltam húszéves, mert elváltam, mert egyedül nevelem a gyerekeket” – mondta, amikor beszélgettünk.

Az erzsébeti részleg más konstrukció, mint a varroda. Az itteni helyiséget a huszadik kerületi önkormányzat bocsátotta a Megváltozott Munkaképességűek Szakszervezetének rendelkezésére, a foglalkoztatottak ötven százalékban az alapítvány révén kerültek ide, ötven százalékuk az önkormányzat révén. A munkafeltételek azonosak, kivéve, hogy az önkormányzatiak számára három hónapos próbaidőt szabtak, az alapítványiak számára próbaidő nincs.

Ez a részleg más gesztorszervezethez tartozik, mint a varroda, itt jóval többen, közel hatvanan dolgoznak, főként férfiak, de van köztük néhány nő is. A munka is más. Egyelőre kizárólag megrendelésekre dolgoznak, önálló profiljuk még nincs, Éva szándéka szerint majd lesz, mert erre szükség van, hogy a megrendelések szüneteiben legyen mivel foglalkozniuk. Eddig golyóstollakat szereltek össze, készítették már díszdobozokat, amikor ott jártam, tűpárnaként szolgáló, kis kálapokát gyártottak.

A kézimunka nem mindenkinek áll kézre, ehelyett a férfiak közül többen teljesítenek ügyeletet, a különálló házat éjjel-nappal őrzik.

Nők és férfiak otthon érzik magukat. 2000 augusztusában indult el az élet az erzsébeti részlegben, s András (akit fentebb már idéztem) azt mondja, hogy „Jó a lelkenek ez a munkahely. Ez még nem egy történelmi időszak, de érzem, hogy szükség van rám valahol, hogy nem vagyok persona non grata. Mert másutt azt gondolják: negyvenen felüli, rokkantnyugdíjas, dögöljön meg...”

Éva húsz éve dolgozik rehabilitációs területen, állítása szerint ilyen széles körű, és ugyanakkor személyre szabott gondoskodással, mint amelyet az alapítványnál tapasztal, másutt nem találkozott. A célszervezetek többsége, mint mondja, húsdarálóként működik. Van olyan hely, ahol az egymás mellett dolgozók még csak nem is szólhatnak

egymáshoz, vagy megszabják, hogy óránként csak egyszer mehetnek WC-re. Senki nem ellenőrzi, hogy mitől rehabilitációs célszervezet az, amelyik annak nevezi magát.

„Két olyan kritérium van, amelynek alapján ezt el lehet dönteni. Az egyik, hogy az indulás óta eltelt közel félév alatt hány embert küldtek el, illetve hányan léptek ki. Talán ha kettőt, vagy hármat. Noha itt (az erzsébeti részlegben) most ötvenhatan vannak. Súlyos betegek, halmozottan fogyatékosok, akad köztük, aki tíz-tizenöt éve, vagy egyáltalán nem dolgozott. Itt a rehabilitáció csak foglalkoztatással nem megy. Csak szociális törődéssel megy.

A második kritérium, hogy milyen gondozást, rehabilitációs többletet kapnak. Itt hetenként orvosi, szemorvosi vizsgálatot tartanak. Ez a két munkahely azért nem hasonlítható a többihez, mert itt minden ember mögött ott áll az alapítvány.”

Nem beszéltek róla

Az ESZTER-program lényege, hogy az ebben szereplők köré kiépítettek egy szociális védőrendszert. A szociális munkát Kádár Kata fogja össze. (A balladai név viselője jelen esetben nem egy tragikus hősnő, hanem egy dinamikus, életszerető asszony.) Azt, hogy ez közelebről mit jelent, számomra a szereplőkkel, a varrodában, illetve az erzsébeti részlegben dolgozó nőkkel és férfiakkal folytatott beszélgetésekből derült ki. Kata mindenkit ismer, és mindenkinek ismeri az élettörténetét. Honnan jött? Miért, és miben szorul segítségre? A különböző természetű ügyeket és bajokat megpróbálja elrendezni, orvosolni. Ez többnyire az a bizonyos naponta elvégzendő apró munka, amely nélkül semmiféle közösség nem működik. De ennél valószínűleg többről van szó. Arról az empátiáról, az emberek iránti, belülről jövő érdeklődésről és elkötelezettségről, amiről nem nagyon lehet beszélni. Ami vagy van, vagy nincs. Itt van, és ezt az emberek teljes bizonyossággal érzékelik.

Nem hiszem, hogy újat mondhatnék: mindig az emberi sorsok a legizgalmasabbak.

Sokan jöttek a mély szegénységből, zsidó és nem zsidó származásúak egyaránt, hiszen az alapítvány nyitott, és az utóbbiakat is befogadja. Sokan épp, hogy felkínlódták magukat egy elviselhető, közepes szintre, amikor egy hirtelen jött betegség, vagy a munkahely elvesztése évtizedek erőfeszítéseit semmisítette meg.

A zsidó származásúak annyiban vannak rosszabb helyzetben, hogy cipelik a szüleik, nagyszüleik múltját, hogy valamennyien megcsónkított családokban nőttek föl, valamennyiük mögött ott sötétlenek a holokauszt áldozatai, és szinte valamennyiüktől visszahallani, hogy erről otthon nem nagyon, vagy egyáltalán nem beszéltek.

Tibor 43-ban született. Édesapja munkaszolgálatos volt, 44-ben, Sopronkőhidán halt meg. Ő maga egyéves volt ekkor. A Bezerédi

utcában laktak, a gettóban, már sorba állították őket, hogy „elviszik, de a keretlegények közül valaki ismerte az édesanyját, kihúzta a sorból, attól kezdve kettőjüket ismerősök bujtatták”. Erről az édesanyja nem nagyon beszélt. Az anyai ágú család teljes egészében a Bezerédi utcában lakott. A nagyanyját, nagynénjét és a három- vagy négyéves unokahúgát *elvitték*, ők Auschwitzban pusztultak el. Megmaradtak ők ketten az édesanyjával, a nagyapja és a nagybátyja. Az édesapja zaegerszegi rokonságából senki. Próbálta őket felkutatni, de senkit nem talált. „Eltűntek. Nem maradt meg csak pár levél, az iratok, meg a nevem.”

Tibor 14 éves korában kezdett dolgozni. Az édesanyja *pszichés sérülései folytán* csak alkalmi munkát tudott végezni, volt egy nevelőapja, már idős, a kevéske nyugdíját lottó-kiértékeléssel egészítette ki. Nagyon szegények voltak, de a rezszi mindig megvolt és nem tartoztak senkinek. *Valahogy éltek*. Az általános iskola után beíraták őt a Vörösmarty gimnáziumba, a szándék megvolt, de taníttatását anyagilag nem tudták vállalni. Pincér tanuló lett, borfiúként kezdte, és ami fizetést, borralalót kapott, azt hazaadta. 1961-ben végezte el a Vendéglátóipari Szakmunkásképzőt, pincérként sok helyütt dolgozott. Megnősült, két év eltéréssel születtek meg a fiai. A felesége otthon maradt a gyerekekkel, s ő rajtuk kívül az édesanyját is eltartotta. 1978-ban lett üzletvezető, előtte kétéves tanfolyamot végzett. 90-ben privatizálták az általa vezetett üzletet, de 93-ig még tudott dolgozni, egy bisztróban, amit azután elvettek tőle. Még egy-két üzletet elvállalt. 1996-ban leszálalékolták, rokkantnyugdíjas lett, eladták a pesti lakásukat, vettek egy házat Bükkzentkereszten, a feleségével odaköltöztek. Nem sokkal később a felesége megbetegedett, mellrákja volt, majd csonttáttét, végül a daganat az agykéregre is áttért. Tibor hetenként hozta föl a Kékgolyó utcába, kezelésre.

1999 novemberében két hét különbséggel halt meg a felesége és a fiatalabbik fia. Egy évig gyászolt. Majd eladta a bükkzentkereszti házat, visszajött Pestre, összeköltözött egy régi munkatársnőjével, össze is házasodtak. Rajta volt az alapítvány segélyezési listáján, ezért megkereste őt Rákosi Judit – aki szintén az alapítvány munkatársa – s elmondta, hogy elindul az erzsébeti részleg, lesz ott munkalehetőség. Ez 2000 augusztusában történt, Tibor szeptemberben jött ki. Ő volt az első fecske – ő mosta le az összes ablakot.

Ért a szervezéshez, irányításhoz, termelésvezető lett, ő felel a rendért, tisztaságért.

A fizikai állapota rossz, pincérbetegsége van, visszér miatt ötször vagy hatszor is műtötték a lábát, súlyos asztma gyötri, de saját bevallása szerint: „Túlélési hajlamom van. Minden porcikám beteg, csak a hozzáállásom nem.”

Az 1942-ben született Zsuzsa sokban a Tiboréhoz hasonló pályát futott be. 44-ben édesanyjával ő is a gettóba került. Életben maradtak.

Az édesapja is. Ő *muszos* volt (munkaszolgálatos), de csipőficama miatt, meg amiért értett a lovakhoz, *nem vitték ki*.

Zsuzsa gyerekkorában nem nagyon volt kíváncsi, nem kérdezgette a szüleit, később viszont sokat olvasott a holokausztról.

Nagyon szegények voltak. Egy pici, szoba-konyhás lakásban laktak az István úton. (Ezt Landler Jenőről nevezték el, majd visszakeresztelték Istvánra.) A szülők nem voltak tanult emberek, Zsuzsa édesanyja négy elemi végzettségű. Zsuzsa ellenben tanult. Először gyors- és gépírást, majd a munka mellett leérettségizett, elvégezte a Közlekedési Főiskolát, műszaki rajzolás tanult, postaforgalmi tiszti tanfolyamot végzett, és 97-ben, már rokkantnyugdíjasként, házi ápolást és gondozást tanult a Máltai Szeretetszolgálatnál.

Férjhez ment, született egy kislánya, elvált, újra férjhez ment, a második férje gépkocsivezető, mellette leérettségizett, oktatói képesítést szerzett. Volt egy garzonlakásuk a XI. kerületben, ezt elcserélték egy nagyon szép csepeli két és fél szobásra. A lány felnőtt, férjhez ment, de Zsuzsával ellentétben, és az ő legnagyobb bánatára, nem szeret dolgozni. Két férjtől három gyereke született, az unokákról Zsuzsa a mai napig gondoskodik.

Közben jöttek a betegségek. Epeműtét, méhen kívüli terhesség, nőgyógyászati műtét, idegrendszeri zavarok. 1991-ben hatféle betegség miatt százalékolták le. „Nagyon elkeseredtem, olyan méltánytalanul kicsi volt az a rokkantnyugdíj. Tizenkét éves korom óta dolgozom. Iskolába jártam, és közben hordtam egy vak bácsinak az ebédét. Szünetben a Compactnál csomagoltam. Aktív koromban mindig két munkahelyem volt.” Eladták a csepeli lakást, vettek egy házat Siófok mellett, Tabon.

Láttam a házról készült fotót: szép, nagy, gondozott épület.

De a vidéki élet Zsuzsáéknál sem vált be. A férje nem tudott elhelyezkedni. Velük éltek az unokák, nem négy, de két embernek sem elég a rokkantnyugdíj, lassanként eladogatták minden ingóságukat. Ott maradtak a majdnem üres nagy házban, egy szobába húzódtak be a gyerekekkel, a központi fűtést nem tudták használni, beállítottak egy kályhát. A máltaiak megtudták, hogyan élnek, segítették őket tüzelővel, így kerültek velük kapcsolatba. Miután elvégezte a házi betegápolás-gondozás tanfolyamot, megpróbálta ezt helyben hasznosítani, de nem volt rá fizetőképés kereslet. Eladták a házat, értékén alul. 1998 szeptemberében visszajöttek Pestre. Ismerőseik figyelmeztették őket, ne kezdjenek magánemberrel, gyakori a csalás, előfordul, hogy egy lakást többször is eladnak. Végül is bekövetkezett, amire nem lehetett előre felkészülni. Az Expresszben hirdetett a Menthon Ingatlan RT. 1998 novemberében megkötötték velük a szerződést, befizettek egymillió forintot, bár a lakásra eredetileg csak 270 ezret kellett volna, a többletre azonban 25 százalékos kamatot ígértek. Két nappal később bekapcsolta a tévét, az Ablak című műsorban épp a Menthonról volt szó, arról hogy hány embert becsaptak.

A jogi eljárás folyik, Zsuzsáék érdekeit az alapítvány ügyvédje képviseli. Lakásuk azonban egyelőre nincs, méregdrága albérletük helyett Kata próbál valami előnyösebb megoldást találni.

Zsuzsát rokkantnyugdíjasként számon tartotta az alapítvány. Amikor megtudta, hogy az erzsébeti részlegben munkára van lehetőség, őszintén megörült. Nemcsak a pénz, hanem a közösség és az itt uralkodó szeretetteljes légkör miatt.

Valójában az itt elhangzott élettörténeteknek csak töredékét írtam most meg. Sokaknak adós maradtam. Andrásnak és Gábornak, Gyurinak és Juditnak. Egyszer talán majd letörleszthetem.

Befejezésül egy mondat az 1947-ben született Gábortól, aki az édesanyja halála után súlyos depresszióba esett, és akit fenyegetett a teljes anyagi csőd és a mentális leépülés:

„Nekem ez a munka magát az életet jelenti.”